

Розділ І. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

DOI: 10.33766/2524-0323.100.14-25

УДК: 340.132/343.6+130.2+37.032

*Комарницький В. М., доктор юридичних наук, професор,
ректор Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка (м. Івано-Франківськ, Україна)*

e-mail: mail@lduvs.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1510-2395>

*Литвинов О. М., доктор юридичних наук, кандидат філософських наук,
доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін*

*Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

e-mail: llittvnn@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2257-2224>

ДО МЕТОДОЛОГІЇ ПРАВознавчого ДОСЛІДЖЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ЯК ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО КОНФЛІКТУ

*Бо москалі – лихі люде,
роблять лихо з вами.
Тарас ШЕВЧЕНКО*

Черговий напад московських урядовців та їхніх підневільних підлеглих на українські землі вимагають розуміння не тільки поточних питань політичного взаємодіяння, а й осмислення світоглядних засад взаємодії суспільств та етносів, які історично сформувалися в доволі відмінних умовах. Тому пропонуємо варіант саме методологічного підходу до з'ясування меж взаємопорозуміння, котре спирається на культурно-цивілізаційні підмурки, що не є переобтяженими загальним імперським історичним досвідом нерівноправ'я за національною ознакою. Частина правосвідомості в історичній свідомості представників цивілізацій різного рівня культурного розвитку стає визначальною для майбутнього, де культурна, тобто суто людська складова в структурі особистості, приймається через ідею прав людини. Інший світ, світ «людей минулого» («російський світ»), що є в координатах сучасності фактично злочинним, демонструє свої тваринні основи через звирячі форми агресивності. Погодження з цим, а тим більше підтримка такої світоглядної позиції частиною населення України є рудиментом радянських та імперських часів цілеспрямованого й безальтернативно інтенсивного політико-правового втілення культурного примітивізму східних деспотій. Тому питання методології осмислення сучасних подій видаються визначальними, оскільки всі інші стають похідними.

Ключові слова: методологія, права людини, правова свідомість, історична свідомість, культурологічний підхід, антропологічний підхід, культура, «люди минулого», агресія.

Постановка проблеми. Процес інтенсивного переосмислення багатьох світоглядних настанов у вітчизняному соціумі вимагає не тільки спирання мислення на факти як очевидності, що може задовольнити переважно невибагливий погляд на рівні буденної свідомості, яку влаштовує ілюстративна конкретизація та образні наративи, а й на їх підґрунті. Останнє є вже прямою апеляцією до способів узагальнення досвіду й знання, які є більш адекватними, а значить, і дієвими у відношенні до відповідних об'єктів. Іншими словами, питання методології, що і формує світогляд будь-якої особи, є таким собі інструментом, усвідомлення якого не залежить від самої особи в сенсі їх необхідності та (само-)розуміння цієї необхідності (це якщо ставити проблему в найширшому вигляді).

Далі постановка проблеми потребує прояснення у вигляді її специфікації по відношенню до відомого або такого, що вважається відомим (тобто очевидним або зрозумілим). Мова йде про інтерпретацію, яка, утім, також є результатом насамперед методологічних зусиль: і міркувань, і наступних дій. Світоглядний рівень вимагає інтерпретацій, що мають відповідати тому способу мислення, що формується цілою низкою чинників. Серед них звернемо увагу насамперед на те, що формулюється зазвичай як історична свідомість. Коли йдеться про населення росії, то ми можемо констатувати той величезний тиск радянського минулого та попередніх часів (і те, й інше надзвичайно міфологізовано, тобто примітивізовано), що дозволяє визначити цей тип соціальності як доволі специфічне суспільне об'єднання «людей минулого», включаючи й зануреність такої історичної свідомості в образи і частково поняття віддалених (іноді дуже віддалених) від нас часів. Віддалених і хронологічно, й аксіологічно. Тоді носії цих світоглядних орієнтирів відновлюють відповідні ціннісні орієнтації, що в конкретному випадку (агресії) демонструють настільки тонкий «культурний шар» їх свідомості, включаючи правову та історичну її складові, що він не може сховати дикунських, а часто й просто тваринних підмурків тих дій, що їх споглядає сьогодні весь світ на теренах нашої Батьківщини.

Утім, як і в попередніх роботах авторів цього тексту, де аналізувалися підстави кримінальної відповідальності за пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів [1] і наголошувалося на фашистському підґрунті сучасного російського варіанту неонацизму [2], у статті фактично вказано на те, що більш важливою проблемою є домінування такої свідомості не тільки в наших відвертих ворогів, а й у доволі значної кількості населення України, що складає величезну небезпеку як державності України, так і самому існуванню українців. Ця позиція заперечує наше право існування як політичної нації. Тут відразу нагадаємо про перше в історії формулювання ідеї невідчужуваних прав людини, надане світові Бенедиктом Спінозою: і перше з цих прав – це «право на існування та діяльність» [3, с. 283-347]. Так ми опиняємось у правовій площині в найдраматичнішому варіанті екзистенціального виміру. Шекспірівське онтологічно-екзистенційне запитання Гамлета

«Бути чи не бути?» – це про нас сьогодні. І навіть найвідоміші приклади масового колабораціонізму, як то в Австрії 1938 року чи то Франції 1940 року, не можуть навіть наблизитися тут у своєму саме екзистенційному драматизмі (тобто як питання життя і смерті), оскільки належність наша до світу культури («цивілізованого світу», «вільного світу») є поки дуже непрямую, на відміну від названих країн, де в середині ХХ століття були сталі і вельми розвинені правові системи, не говорячи вже про загальний рівень освіти і культури. Тому «п'ята колони» людей у нашій країні, які мислять категоріями минулого, причому минулого жорстокого – радянсько-тоталітарного та імперсько-деспотичного – є прямою загрозою тим правам людини, які згаданий Б. Спіноза, а потім й інші найвидатніші мислителі людства, сформулювали ще в XVII і XVIII століттях. Тобто загрозою життю вільної людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до заявленої теми, можна сказати наступне. Перше – це питання війни і миру. Вони були предметом наукового інтересу й авторів цих рядків [4], а в різних сферах наукового знання, включаючи правознавство (починаючи з Г. Гроція), література є безмежною. Друге – це зазначене питання історичної свідомості, яке має також багато варіантів висвітлення, але формулювання теми цієї розвідки конкретизує його в категоріях методів феноменологічного та культурологічного насамперед. У найбільш відомих з цих варіантів, починаючи з І. Канта й Г. Гегеля, ми переконуємося в надзвичайності свободи як імперативу людського розвитку, а в ХХ столітті маємо дотичні до права дослідження Е. Гуссерля та послідовників, включаючи його сина, Г. Гуссерля, який був філософом права, а також культурологів О. Шпенглера, Й. Гьойзінгу та багатьох тих, кого надихала їхня наукова творчість. Маємо й цілий світоглядний напрямок – антиутопії та, згодом, антитоталітарну філософську, правову та політологічну літературу. Вітчизняні мислителі також не стояли осторонь, маємо і борців зі злочинним комуністичним режимом, і неординарних учених, які в умовах обмежень усіх видів і типів намагалися зберегти позиції людської гідності та залишки світової і національної гуманістичної культури. Ці ідеї відбивалися не в московських підручниках з «теорії держави і права», а у творах Л. Лук'яненка та В. Чорновола, вітчизняній філософській антропології та філософії культури у В. Лисового, М. Поповича й інших, хто і відстоював ті права людини, про які починав говорити Б. Спіноза, – у раціональній філософії, а ще раніше – засновники християнства у варіанті екзистенційної мудрості в доведенні переваги людського над тваринним.

Утім шалений спротив «людей минулого» (сьогодні можна їх назвати як «радянські люди», які конкретизувалися логічно-організаційно в понятті «російський світ») у їхній декларованій орієнтації на дикунський по суті принцип права сили, що втілювався в чергову російсько-українську війну (і це є третє), надає не тільки нових світоглядних перспектив у розумінні сучасних проблем, і саме у визначеному і в цьому тексті напрямку, як то в І. Рущенка [5], а й неможливо актуалізує питання історичної свідомості як предмета дослідження в за-

значеному ракурсі методологічного висвітлення, зокрема засад явища, визначеного в нашому законодавстві як «колабораціонізм» [6]. І тут лише констатація відповідності/невідповідності певних дій, визначених (не завжди в традиції європейській, і не завжди вдало) у чинних документах, виглядає явно недостатньою і потребує більш адекватного самому життю, тобто більш складного, а значить, методологічно точного розгляду (зокрема, є деякі питання, що стосуються освітянської діяльності, особливо в ст. 111-1 КК України [7] тощо). Є сподівання, що запропонований підхід надасть дещо більше можливостей у науковому коментуванні чинного законодавства, а також і в законотворчій, управлінській та освітній діяльності, включаючи й деокуповані території.

Формулювання цілей. Мета статті полягає у визначенні культурно-історичних засад тієї форми правосвідомості, які сьогодні демонструє російський агресор і яка при цьому не зустрічає осуду в певній кількості громадян України, незважаючи на відверту її орієнтацію на примітивну жорстку силу. Особливе значення категорії «культура», яку пропонуємо розуміти як засадничу в процесі розуміння та інтерпретації причин і подій російсько-української війни, полягає в метакатегоріальному статусі зазначеної категорії, що в правничій сфері надає додаткові можливості синтезуючого спрямування для більш методологічно адекватних (наближених до реального стану речей) висновків.

Виклад основного матеріалу. Надзвичайні події 2022-го року вимагають переосмислення ситуації сьогодення, і не тільки з року 2014-го, а й узагалі з приводу взаємовідносин тих типів соціальності, що склалися в межах взаємодії українського та російського етносів (і спільнот у цілому). Стрижневу проблему було сформульовано і дещо схематично висвітлено в згаданих вище статтях, де автори наголошували саме на науковій – правознавчій – складовій її постановки. Проте головним загальним питанням слід вважати звернення до проблем методологічного рангу й характеру, що значною мірою й обумовило філософсько-правовий ракурс міркувань у межах виокремленого кола завдань цих досліджень. Звісно, зважаючи на надвисоке екзистенційне напруження в наявній ситуації, завдання слід додавати й уточнювати, що вимагає також світоглядний контекст і спрямованість розвитку вітчизняного правознавства. Тому деякі тези цього тексту будуть іноді повторюватися разом із розвитком аргументації на їх підтримку чи то неоднозначність при обговорюванні. А «лінія методологічна», як на переконання авторів цих рядків, має бути присутньою постійно, оскільки на ній пропонується розуміти як глибинні підмурки процесів, що відбуваються, так і підстави прийняття рішень, які значною мірою обумовлюють перебіг подій, котрі й складають поточні процеси.

Спробуємо висловити останню думку більш конкретно. Переосмислення і функціональне переведення питань взаємодії та способів обміну своїми уявленнями про світ із площини та, відповідно, методології соціологічної в площину і методологію антропологічного гатунку зробило значну частину світу людей більш гуманітарно спрямованою (у найширшому значенні поняття гуманітарного). Найбільш впливовими та виразними інструментально вигляда-

ють досягнення у сферах моральній (морально-етичній) та правовій (політико-правовій). Впливовість та інструментальна виразність може бути інтерпретована як підстава чи то сукупність підстав, зовнішній прояв яких втілюється, зокрема, в ідеях невід'ємних прав людини та правової (правової і соціальної) держави. Утім глибинними підмурками є не настільки зовнішньо формалізовані (слід додати, і доволі широко визнані) ідеї та відповідні ознаки. Підвалинами їх визнання / невизнання (сприйняття / несприйняття, прийняття / неприйняття) є вельми складні та синтезовані часто в невідомий і незрозумілий спосіб ідеї, переконання та уявлення, що формують зазначені способи взаємодії та взаємообміну. Звідси такого великого практичного значення набула філософія комунікативна з акцентуванням раціональної складової, феноменологія зі строкатими розгалуженнями, включаючи екзистенційну філософію права, а також структуралізм з його лінгвістичним стрижнем та, висловлюючись метафорично, обов'язковим культурологічним забарвленням і розумінням величезного логічно-конструктивного значення мови. «Антропос» намагається не тільки зрозуміти себе, а й знайти шляхи усвідомлення своєї особливості за межами суто біологічного втілення як тілесності та відповідних потреб, що вкорінені в ній. Останнє й дозволяє наполягати на необхідності звернення за ці межі, тобто до сфери того, що в історії думки отримало назву – визначення – як «культура», де свідомість (духовна складова людини) має провідне значення.

У зазначеному в назві цього тексту ракурсі є сенс нагадати про різний зміст понять «освіта» і «професійна підготовка» (у різному ж ступені відповідності), якщо йдеться про звернення до читача, якому має бути зрозумілою і прийнятною постановка питання про значущість і навіть визначальність питань методологічного рівня. Також слід враховувати, і також змістовно, неймовірний ступінь впливу штучно створеної та ідеологічно спрямованої міфології (радянсько-російської), де елементи недостовірності переважають фактичність, інтерпретовану в будь-який спосіб. Оскільки йдеться переважно про способи володарювання, включаючи й організаційну та регулюючу її складові, то в погляді на соціальність виокремлюємо правовий (політико-правовий) стрижень, звідси і його значення. Конкретизації цього потребує недостовірність того, що вважається знаннями, але може бути сумнівною впевненість у їх якості або справжності. Історія України, особливо в питанні взаємодії з сусідньою людністю, що складає (у їхньому ж тлумаченні) російський етнос, конче потребує, так би мовити, «незамиленого» погляду, що ще додає значущості в постановці визначеного питання.

Проте історичні розвідки та висновки багатьох вітчизняних мислителів, у тому числі вельми неординарних, мають бути сприйнятими або несприйнятими, утім, у будь-якому випадку в модусі апеляції до подій сьогодення не можуть бути ігнорованими. До сюжетів і виокремлених проблем, розглянутих у попередніх згаданих статтях, слід додати, як удається, слухну думку видатного українознавця Юрія Шевельова про «три страшні вороги українського

відродження», які «живуть і сьогодні» [8, с. 17] і які називають ще і як «три смертні гріхи (а також біди) України». Це «москва» або «росія», «комплекс Кочубеївщини» або «кочубеївщина» та «український провінціалізм» або просто «провінціалізм» [9, с. 5-7]. Усі ці три позиції для осмислення історії, включаючи й сьогодні, мають величезне культурологічне забарвлення в питанні методологічного підходу до питань правового змісту та державницької формалізації. На превеликий жаль, вони також залишаються надзвичайно актуальними і навіть набули деяких нових, гостріших форм.

Ю. Шевельов надає більш методологічно насичене пояснення процесів інтенсивної московсько- (потім петербурзько-) руської комунікації (сьогодні більш впливовим є визначення в термінах «російсько-української») після відомих (як з'ясувалося, тут ще треба ставити знак запитання: чи всіх відомих?) подій у Переяславі на початку 1654 року, ніж, скажімо, Іван Огієнко, інший видатний історик [10]. В останнього надзвичайно насичений фактично матеріал надає безліч дуже цікавих прикладів впливу Русі, тобто київсько-волинських, а ще й галицьких теренів, на розвиток, насамперед культурний, представників північно-східних земель, населення яких було зорганізовано за зразком Золотої Орди – великої держави азійсько-деспотичного типу, і яке, наприклад, звільнилося від васальної залежності від Кримського ханства лише через пів століття після Переяслава. У Шевельова подано інтерпретацію українського культурного наступу на росію та поразку в цьому процесі з причин військової та політичної (знов-так, жорсткої силової) переваги обраного Б. Хмельницьким та його колом центру тяжіння. «Віра» (церковно-релігійна орієнтація), де культурна перевага Києва була вельми значною, не перемогла «силу» (військову та в цілому політично-владну), що виявилася більш вагомю. На додачу, неоднорідність та, відповідно, неоднотайність тощо самого цього керівного кола, де більшість кінцем кінцем підкорилася й силі, й іншим якостям створена, що цю силу супроводжували, втілювалася саме в ту «кочубеївщину», якщо за Шевельовим, або в «шукаючих дворянства», якщо за іншим відомим істориком України Д. Дорошенком [11, с. 269-271].

Оцінка себе як меншовартісних у культурному сенсі і була результатом підкорення названій силі¹. Як це відбувалося конкретно-історично та втілювалося – свідчень і наукового опису доволі багато, як в Україні, так і в росії. Маємо цілу низку документів, у тому числі відомих і кожному школяреві (на кшталт Емського указу тощо), а також і багато маловідомого або навіть невідомого в

---

¹ Схожість цього процесу на попередній процес «ополячування» чи то «окаатоличування» української еліти (старшини українських земель) може розумітися і як аналогічні, утім, саме культурна насиченість та спрямованість дозволяє вважати правомірною думку про різну якість цих процесів, включаючи й суто правову складову. Як мінімум, слід враховувати спрямованість й інтенсивність культуротворчого напруження, а головне тут – у визначенні акторів, тобто активних діячів культури, включаючи й сферу права та, що було особливо актуально, державотворення, включаючи й функціональні складові. Останнє значною мірою збіглося або навіть було вираженням права – від «праворозуміння» до «правосуддя» (перше – як «підкорення», друге – як «судочинство»).

організації, контролю та регулюванні імперією життя на «малоросійських землях», що формувало й відповідний комплекс меншовартості¹.

Окремо це стосується й мови, оскільки вона є носієм культурних засад буття будь-якого народу, тому «язик» колонізаторів, а фактично постійно ментально підкорених владі, так інтенсивно впроваджувався, витискаючи мову вільних людей, доводячи ефективність культурного інструментарію політичного тиску, що потім оформлювалося і в сфері законодавства: закріпачення, якщо про XVIII століття, колективізація, якщо про століття XX тощо. І до Катерини та її послідовників, і до Сталіна завжди приставали свої Безбородьки та Скрипники, що закінчувалося ліквідацією чи то дії Литовських статутів (Микола I), чи то також юридично оформлених прагнень свободи, що були здобутками півстолітнього періоду після так званих «буржуазних реформ» (Ленін)², після нищівних поразок російської імперії у Кримській, а потім японській війнах. Можна згадати ще й війну афганську, що також мала величезні наслідки в упорядкуванні правового буття: знищення величезної московської імперії, відновлення якої знову зажадали представники найбільш впливових її уламків, що залишилися. І купа сучасних безбородьків та скрипників, кочубеїв та щербичьких, хоча й значно зменшилася, але залишається надто впливовою на наших теренах.

Щоб ще докладніше пояснити ступінь зазначеної загрози, наведемо приклад й іншого напрямку спротиву «людей минулого» сучасним правовим ідеям, зокрема ідеї прав людини. Питання внутрішньої загрози є не просто принциповим, а й таким, що має на сьогодні вже доволі потужне обґрунтування. Мова йде, зокрема, про такий аспект кримінальної, по суті, діяльності більш примітивних у культурному розвитку спільнот: ефективне злочинне використання досягнень західної культури («вільного світу») у сфері сучасних технологій, що базуються на засадах мережовості терористичними угрупованнями, на кшталт ієрархічно вибудованих джихадистських угруповань, чи то таких же примітивованих урядів, на кшталт російського³. Про це, зокрема, ідеться у фундаментальному дослідженні взаємодії мережових та ієрархічних систем взаємозв'язку, здійсненим нещодавно найвідомішим і найвпливовішим у сучасному світі істориком Н. Фергюсоном, де він резюмує величезний масив інформації так: «Російські хакери і тролі становлять таку саму небезпеку для американської демократії, яку колись єзуїти – англійській Реформації: це внутрішня загроза, спонсорована ззовні» [12, с. 448].

---

¹ Нагадаємо, що історично (науково-історично) визначення «Мала росія», а точніше, «Мала Русь» означає не «менша» або «другорядна», а «центральна» або «справжня» Русь (як то у світовій історіографії «Мала Греція», «Мала Франція» тощо).

² Нагадаємо також, що поняття «буржуазне» є синонімом поняття «юридичного» в історичному процесі поширення ідеї прав людини, зокрема ідеї свободи в західному ареалі культури.

³ Не слід плутати з так званим «промисловим шпигунством», оскільки йдеться про різні рівні організації такої діяльності, тобто, питання державної політики і питання конкурентної боротьби окремих промислових об'єднань, це в саме політичному та ідеологічному сенсах, що логічно також існує в різних площинах, найпростіше пояснюється як загальне і часткове.

У цілому методологічно це характеризується як таке, що на антропологічному рівні всі сфери буття такої спільноти не тільки спираються на цей ще тваринний по суті принцип розуміння права, тобто здатності нав'язувати свою волю іншим (ієрархія, побудована на силі влади), як права сили (навіть використовуючи їхні ж досягнення), а й підкоряються також тільки їй і зовні, тобто іншій силі. Останнє антропологічно показує підкореність природним (у сенсі тваринним) принципам розуміння взаємодії людей, що на сьогодні є однозначно злочинною, оскільки виведена культурою людства за свої межі. У цілому культурологічно це демонструє перевагу розуміння права як втілення принципів Розуму (єдності інтелектуального та морального – за європейською традицією), що насамперед сконцентровано в концепті прав людини, а не тільки в конкретних технологіях. Можна додати також і аспект педагогічний, а в цілому світоглядний: демонстрація переваги освіти над суто професійною підготовкою, оскільки перша формує громадянина як вільну людину-особистість, а друга – людину індивідуальну, у кращому випадку, й агресивну, у випадку гіршому, бо від тваринної сутності некультурної (тобто непокращеної) людини природа не дозволить дітися ніколи, як це показав ще Арістотель. Це ще один аргумент на користь необхідності саме культурологічних підстав підходу до розуміння людини (або, що є тим самим, переваги методу культурологічного в порівнянні з антропологічним). У правовому сенсі це, своєю чергою, концентрується в ідеї невідчужуваних прав людини. Тому правова свідомість є в такому аспекті частиною свідомості історичної, знаходячись у певній від неї залежності як ступеню освіти. У сенсі світоглядно-педагогічному це показує перевагу та, відповідно, людську (гуманістичну) перспективність освіти над суто професійною підготовкою, оскільки тільки в першому випадку йдеться про креативність морально обґрунтовану, спрямовану на саму (причому, кожну) людину, що поєднує увесь комплекс ідей прав людини з контекстом її культурного розвитку, тобто людства.

Так само пропонується розуміти й доволі розповсюджене визначення цієї війни як цивілізаційного конфлікту, що навіть поглиблює надвідому концепцію С. Гантінгтона [13, с. 165-168], оскільки він про нього (цей конфлікт) написав декілька десятиліть тому, але для України проводив «лінію зіткнення» по межі між світом католицьким і світом православним. Як бачимо, до таких культурологічних інтерпретацій цивілізації, напевно, слід додавати й інші складові, насамперед правові або політико-правові. Тобто, аксіологічні засади видаються більш глибокими, а релігія, як засіб світоглядного зв'язку екзистенційного рівня, має унормувально-регулятивний вплив як у межах покращених способів людського буття (що дозволяє синтезувати культурологічний метод як пояснювальний принцип), так і значною мірою за його межами (антропологічний метод як пояснювальний принцип). Тваринницьке дикунство окупантів, як втілення ціннісних орієнтирів середньовіччя в догматах пануючої ортодоксальної версії християнства, відверто демонструють несприйняття культурно більш розвиненої його версії з апеляцією до раціональних начал (Розуму), що є втіленим

насамперед у суто людській – як культурній – ідеї прав людини. Тобто зазначена «лінія зіткнення», як втілення світоглядних настанов і як то демонструє сьогодення на теренах руської землі (української території), вказує, що імператив права стає надвагомою складовою культурних орієнтирів людини *навіть в умовах зовнішньої дотичності її представників до однієї конфесії, які опиняються по різний бік цієї «лінії»*. Це знову підкреслює значущість культурологічного підходу як методу дослідження, додаючи до розуміння поняття «релігія» значення «культурна система» [14].

Висновки. Підсумовуючи, можна запропонувати наступні міркування.

1. Світоглядними утіленнями тієї форми і того рівня правосвідомості, які сьогодні демонструє російський агресор, є культурно-історичні засади, що спираються на спрощені (примітивізовані) способи розуміння права як виключно сили, що дозволяє визначати населення росії як «люди минулого», оскільки в зазначеній ситуації визначальним є стан історичної свідомості.

2. Та ситуація, коли зазначене праворозуміння не зустрічає осуду в певній кількості громадян України, незважаючи на відверту її орієнтацію на примітивну жорстку силу, має ті ж самі культурно-історичні джерела, що посилюються штучно ідеологічно концентрованим у XIX та XX століттях світоглядом комунітарного (комуністичного) ґатунку, а це дозволяє посилити конкретизацію представників такого типу свідомості, як «радянська людина».

3. Агресія і прагнення підкорення інших є природною для таких цивілізацій, як представників культурних спільнот, де переважає ірраціонально-міфологічний тип мислення і є відсутнім прагнення свободи та інших цінностей, що їх сконцентровано в понятті прав людини.

4. Оскільки агресивні дії «людей минулого» («російського світу») спрямовано на знищення смислів, пов'язаних із поняттям «українське» та витиснення носіїв цих смислів з міжнародно визнаною територією держави Україна, слід вважати актуалізованими міфологізовані наративи історичної свідомості населення росії аж до ступеня руйнування свідомості правової з точки зору сучасного міжнародного права та відповідних стандартів прав людини.

5. У таких умовах для розуміння ситуації, що склалася, виглядає більш плідним застосування в правознавстві культурологічного підходу як такого, що синтезує методологію інструментально більш надійно, ніж підхід антропологічний, оскільки більш адекватно виокремлює цивілізаційні (культурно-цивілізаційні) засади мислення і дій людини XXI століття.

6. Виглядає доречним також посилення освітянської (загальногуманітарної, громадянської) складової в процесі підготовки сучасних українських юристів і правоохоронців як втілення культурологічного підходу та відповідних методів у навчальні програми та навчальний (навчально-виховний) процес у цілому, де особливу увагу слід приділити формуванню адекватної історичної свідомості здобувачів вищої освіти.

Перспективним у подальшому виглядає дослідження питань взаємодії релігійних засад культури, як втілення історичної свідомості, з особливостями правової свідомості, насамперед такої, що спирається на персоніфіковані ідеї

прав людини, які є досягненням гуманістичної думки, що особливо концентровано була сформульована в європейській філософсько-правовій, а потім і в правознавчій думці Нового часу. Подальший її розвиток можна розглядати як процес визволення людства від рабської залежності та розуміння права виключно як сили.

Таким чином, російська агресія є одним із утілень намагань представників більш простих (примітивних) культур і цивілізаційних об'єднань чинити опір насиченню права Розумом, тобто ефективним інтелектом і гуманістичною мораллю. Тобто це є спротивом людському – культурному – у людині, у тому числі запереченням її природних прав, навіть уже юридично оформлених.

Використані джерела:

1. Комарницький В. М., Письменський Є. О. Підстава кримінальної відповідальності за пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (загальна характеристика). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 3. С. 122-131.

2. Литвинов О. М. Денацифікація росії як проблема України: деякі питання для обговорення (філософсько-правовий ракурс). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 2. С. 43-68.

3. Спіноза, Бенедикт. Теологічно-політичний трактат. Харків : Фоліо, 2018. 410 с.

4. Литвинов О. Культура, право і війна: про здійсненність проекту «вічного миру», або щодо деяких методологічних питань філософії права. *Філософія права і загальна теорія права*, 2020. № 2. С. 72-91.

5. Рущенко, Ігор. Війна цивілізацій. Анатомія російсько-українського конфлікту. Київ : Видавничий дім «Кисво-Могилянська академія», 2020. 436 с.

6. Закон про колабораціонізм. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3430808-zakon-pro-kriminalnu-vidpovidalnist-za-kolaboracionizm-nabuv-cinnosti.html>. (дата звернення: 26.10.2022).

7. Кримінальний кодекс України. Документ 2341-III, чинний, поточна редакція — Редакція від 06.11.2022, підстава - 2690-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (дата звернення: 26.10.2022).

8. Шевельов, Юрій. Москва, Маросейка. В кн.: *Шевельов, Юрій. Триптих про призначення України*. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2017. С. 10-17.

9. Порохівник А. Три смертних гріхи України і п'ятий Харків. В кн.: *Шевельов, Юрій. Триптих про призначення України*. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2017. С. 5-9.

10. Огієнко, Іван. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу : курс читаний в Укр. нар. ун-ті. Київ : Абрис, 1991. 272 с.

11. Дорошенко Д. І. Нарис історії України : в 2-х томах. Київ : Глобус, 1992 (репринтний передрук такого видання : Мюнхен : Вид-во «Дніпрова хвиля», 1966). Т. II (від половини XVII століття). 176 с.

12. Фергюсон Ніл. Площі та вежі. Соціальні зв'язки від масонів до фейсбуку / пер. з англ. Катерина Діса. Київ : Наш Формат, 2022. С. 448. 552 с.

13. Huntington, Samuel P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*; New York: SIMON & SCHUSTER, 1996. 368 p.

14. Geertz C. Religion as a Cultural System. *Anthropological Approaches to the Study of Religion*, edited by M. Banton. ASA Monographs 3. Pp. 1–46. London: Tavistock Publications, 1966.

References:

1. Komarnytskyi, V. M., Pysmenskyi, Ye. O. (2015). Pidstava kryminalnoji vidpovidalnosti za propahandu komunistychnoho ta national-sotsialistychnoho (natsyystychnoho) totalitarnykh rezhyviv (zahalna harakterytyka). *Visn. Luhansk. derdz un-tu vnutr. sprav im. E. O. Didorenka - Bulletin of E. O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs*, issue 3, 122–131. [in Ukrainian].
2. Lytvynov, O. M. (2022). Denatsyfikatsija rosiji jak problema Ukrajinu: dejaki pytannja dlja obhovorennja (filosofskyj-pravovyj rakurs). *Visn. Luhansk. derdz un-tu vnutr. sprav im. E. O. Didorenka - Bulletin of E. O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs*, issue 2, 43–68. [in Ukrainian].
3. Spinoza, Benedykt. (2018) *Teologo-politychnyj traktat*. Kharkiv : Folio. [in Ukrainian].
4. Lytvynov, O. (2020) *Kultura, parvo i vijna: pro zdziennistj projektu “vichnogo my ru”, abo schodo dejakykh metodologichnykh pytanj filosofiji prava. Filosofija prava i zahaljna teorija prava - Philosophy of law and loose theory of law*, 2, 72-91. [in Ukrainian].
5. Ruschenko, Igor. (2020). *Vijna tsivilizatsij. Anatomija rosyjsko-ukrajinskoho konfliktu*. Kyiv : Vydavnychij dim “Kujevo-Mohyljanska akademija”. [in Ukrainian].
6. Zakon pro kolaboratsionizm. (2022) [Electronic resource] N. p. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3430808-zakon-pro-kriminalnu-vidpovidalnist-za-kolaboracionizm-nabuv-cinnosti.html>. [in Ukrainian].
7. Kryminalnyj kodeks Ukrajinu. Dokument 2341-III, chynnyj, potochna redaktsija – Redaktsija vid 06.11.2022, pidstava - 2690-IX. (2022) [Electronic resource] N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. [in Ukrainian].
8. Sheveljov, Yurij. (2017). Moskva, Marosiejka. In: *Sheveljov, Yurij. Tryptyh pro pryzna chennja Ukrajinu*. Kharkov : Vydavetsj Oleksandr Savchuk, 10-17. [in Ukrainian].
9. Porohovnik, A. (2017). Try smertnyh grihy Ukrajinu i pjaty Harkiv. In: *Sheveljov, Yurij. Tryptyh pro pryznachennja Ukrajinu*. Kharkiv : Vydavetsj Oleksandr Savchuk, 5-9. [in Ukrainian].
10. Ohijenko, Ivan. (1991). *Ukrajincka kuljtura. Korotka istorija kuljturnoho zhyttja ukrajinsjokoho naroda : kurs chytanyj v Ukr. nar. un-ni*. Kyiv: Abrys. [in Ukrainian].
11. Doroshenko, D. (1992). *Narys istoriji Ukrajinu (Vol. 1-2; Vol. 2)* Kyiv : Globus (repyntnyj peredruk takoho vydannja : Mjunhen : Vyd-vo “Dniprova hvylja”, 1966)(vid polovyny XVII stolittja). [in Ukrainian].
12. Fergjuson, Nil. (2022). *Ploschi ta vezhi. Sotsialni vzvjazky vid masoniv do faisbuku / per. z angl. Kateryna Dysa*. Kyiv : Nash Format. [in Ukrainian].
13. Huntington, Samuel P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*; New York: SIMON & SCHUSTER.. [in English].
14. Geertz, C. (1966). Religion as a Cultural System. *Anthropological Approaches to the Study of Religion*, edited by M. Banton. ASA Monographs 3. Pp. 1–46. London: Tavistock Publications. [in English].

Стаття надійшла до редколегії 28.10.2022

Komarnytskyi V., Doctor of Law, Professor of Law, Rector of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Льотвинов О., Doctor of Law, Candidate of Philosophy, Associated Professor of Law, Chief of Department of Social and Humanity Siens of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

TO THE METHODOLOGY OF THE LEGAL STUDY OF RUSSIAN AGGRESSION AS A CLASH OF CIVILIZATIONS

Another attack by Moscow government officials and their enslaved subordinates on Ukrainian lands requires understanding not only of current issues of political coexistence but also understanding of the worldview foundations of the interaction of societies and ethnic groups, which historically formed in quite different conditions. Therefore, a variant of a methodological approach to clarifying the limits of mutual understanding is proposed, which is based on cultural and civilizational foundations that are not overloaded by the general imperial historical experience of inequality based on national characteristics. Part of legal consciousness in the historical consciousness of representatives of civilizations of different levels of cultural development becomes decisive for the future, where the cultural, that is, the purely human component in the structure of the individual is accepted through the idea of human rights. The other world, the world of the "people of the past" ("the Russian world"), which is actually criminal in modern coordinates, demonstrates its animal foundations through animal forms of aggressiveness. Agreeing with this, and even more so supporting such a worldview position by part of the population of Ukraine, is a rudiment of the Soviet and imperial times of the purposeful and intensely political and legal embodiment of the cultural primitivism of the eastern despots. Therefore, questions of the methodology of understanding modern events seem to be decisive, since all others become derivatives.

Keywords: methodology, human rights, legal consciousness, historical consciousness, cultural approach, anthropological approach, culture, "people of the past", aggression.